

Paulina Tobiasz-Lis

WYOBRAŻENIA KOBIET I MĘŻCZYŹN O PRZESTRZENI ŁODZI

W artykule zaprezentowano obraz wyobrażeń przestrzeni Łodzi kobiet i mężczyzn uzyskany na podstawie badań prowadzonych w latach 2004–2006. Wyobrażenie miasta rozumiane jest jako subiektywny obraz przestrzeni, który może zostać przywołany do umysłu przez wyobraźnię (Walmsley, Lewis, 1997), jednak jego znaczenie jest dużo szersze, gdyż uwypukla całkowitą wiedzę, doświadczenie, odczucia i preferencje jednostki związane z wizerunkiem miasta.

1. Problematyka badań nad wyobrażeniami przestrzeni

Studia wyobrażeń, postaw i preferencji wobec środowiska jako odrębne pole badań na szeroką skalę rozwinęły się w naukach społecznych z początkiem lat 60. XX w. Stanowiły one głos sprzeciwu wobec objaśniania przestrzeni tylko za pomocą matematycznych wzorów i analiz ilościowych oraz całkowitego pominięcia tzw. współczynnika humanistycznego. Wyobrażenie przestrzeni rozumiane jest jako jej subiektywny obraz, który może zostać przywołany do umysłu przez wyobraźnię (Walmsley, Lewis, 1997), jednak jego znaczenie jest dużo większe, uwypukla całkowitą wiedzę, doświadczenie, odczucia i preferencje jednostki związane z wizerunkiem miasta. To dlatego wyobrażenia przestrzeni geograficznej, będące wynikiem procesów percepcji, uznano za etap poprzedzający i wpływający znacząco na przestrzenne zachowanie ludzi, które zależy nie tyle od obiektywnych cech środowiska, ile od ich przetworzonego, subiektywnego odzwierciedlenia w umyśle człowieka.

Analiza różnych aspektów wyobrażeń przestrzennych, jakimi zajmuje się geografia percepcji, umożliwia nie tylko pogłębienie wiedzy na temat relacji człowiek–środowisko, ale także ma walor aplikacyjny. Badania z tego zakresu mogą znacznie ułatwić takie kształtowanie środowiska, aby w maksymalnym stopniu satysfakcjonowało żyjącą w nim ludność. Jest bowiem tak, że to co percypujemy i w czym uczestniczymy jako mieszkańcy miasta jest efektem pracy m. in. planistów, urbanistów, architektów. Kto inny podejmuje decyzje wprowadzając zmiany w przestrzeni, a kto inny odczuwa na sobie ich skutki. To

dlatego tak często przestrzeń obiektywna silnie kontrastuje z różnorodnymi potrzebami i dążeniami ludności ją zamieszkującej. Zbyt duża różnica pomiędzy stanem rzeczywistym zagospodarowania a tym co chcieliby mieszkańcy, prowadzi do frustracji i kryzysu miejskości (B a r t n i c k a, 1991).

Pionierem geograficznych badań wyobrażeń przestrzeni był Kevin Lynch, który opracował i zastosował nowatorską metodę polegającą na szkicowaniu przez ankietowanych planu miasta. W ten sposób dał początek nurtowi strukturalnemu (opisowemu) badania wyobrażeń przestrzeni. Lynch przeprowadził swój eksperyment w Bostonie, Jersey City i Los Angeles, a uzyskane wyniki, opublikowane w pracy *The image of the city* w roku 1960, pozwoliły wysunąć wniosek, że wyobrażenie miasta można zbudować z pięciu elementów:

- 1) Dróg (*paths*), po których poruszają się ludzie,
- 2) Krawędzi (*edges*) stanowiących przeszkody (np. rzeki) lub granice,
- 3) Okręgów (*districts*) będących średniej i dużej wielkości sekcjami miasta o identyfikowalnym charakterze,
- 4) Węzłów (*nodes*), które są strategicznymi punktami miasta i docelowymi punktami ludzkich wędrówek,
- 5) Punktów orientacyjnych (*landmarks*), które są punktami odniesienia.

Idea badania wyobrażeń za pomocą szkiców spotkała się z dużym zainteresowaniem, ale nie uniknęła krytyki, w wyniku której zaczęły powstawać prace osadzone w nurcie wartościującym i symbolicznym. Zwrócono bowiem uwagę na ograniczenie metody Lyncha jedynie do badania fizycznej struktury miasta z pominięciem odczuć, postaw i preferencji mieszkańców. Pierwszą pracą podejmującą problem waloryzacji przestrzeni była pozycja P. G o u l d a *On mental maps*, z roku 1974, w której autor przedstawił metodę pomiaru i prezentacji preferencji przestrzennych. Najważniejszym autorem prac w nurcie symbolicznym był Y. F. T u a n (1987), który podkreślał znaczenie symboliki w obrazie miasta obecnego w świadomości ludzi. D. P o c k o c k i R. H u d s o n (1978) stworzyli model percepcji środowiska, w którym wyróżnili trzy rodzaje wyobrażeń:

- wyobrażenia struktury fizycznej przestrzeni (wskazujące, opisujące),
- wyobrażenia emocjonalne (wartościujące),
- wyobrażenia symboliczne.

Podział ten oparli na założeniu, że percepcja uzależniona jest od sposobu i zdolności widzenia jednostki, jej osobowości, uwarunkowań społeczno-kulturowych, a nawet od „nastroju chwili”. Ukształtowane w ten sposób wyobrażenia rozpatrywali z punktu widzenia fizycznego (struktura i elementy map mentalnych obrazujące postać fizyczną środowiska) oraz wartościującego i symbolicznego (związanych z ujawnianiem opinii i preferencji na temat środowiska). J. A. R u s s e l i L. M. W a r d (1982), w ramach wiedzy (wyobrażeń) o środowisku wyróżnili wiedzę zlokalizowaną (*locational knowledge*), nazwaną przez nich „atlasem mentalnym”, oraz wiedzę

niezlokalizowaną (*non – locational knowledge*) będącą swoistą „encyklopedią mentalną” danej przestrzeni. Jeszcze jedną klasyfikację w studiach nad wyobrażeniami zaproponował R. M. D o w n s (1970) wydzielając dwa podejścia – strukturalne i preferencyjne. Pierwsze z nich polegało na interpretacji map poznawczych, drugie zaś na analizie postaw i preferencji przestrzennych uzyskanych od respondentów drogą wywiadu.

W niniejszym artykule podjęto próbę określenia, jaki jest obraz Łodzi zawarty w świadomości ludzi, jak dalece różnią się wyobrażenia o tym samym środowisku zbiorowości kobiet i mężczyzn przy założeniu, że istnieją indywidualne – biologiczne, psychologiczne i społeczno-kulturowe różnice w postrzeganiu i percepcji przestrzeni przedstawicieli obu płci. Uzyskane w wyniku prowadzonych badań wyobrażenia przestrzeni Łodzi grupy stu kobiet i stu mężczyzn, potraktowano jako zmienne zależne. Za zmienną niezależną – wyjaśniającą zakładane różnice w przywoływanym przez umysł obrazie miasta, uznano płeć respondentów. Badaniami objęto wszystkie etapy percepcji środowiska, a więc wyobrażenia struktury fizycznej miasta, waloryzację jego przestrzeni oraz preferencje przestrzenne mieszkańców. Strukturę uzyskanych od respondentów map poznawczych analizowano na podstawie elementów wyróżnionych przez K. L y n c h a (1960). Aspekt symboliczny wyobrażeń rozpatrywano wykorzystując odpowiedzi udzielane przez respondentów w trakcie wywiadu kwestionariuszowego. Waloryzacji przestrzeni Łodzi dokonano według metody J. S ł o d c z y k a (1984), a preferencje przestrzenne łódzian badano stosując metodę zaproponowaną przez P. G o u l d a, R. W h i t e (1974).

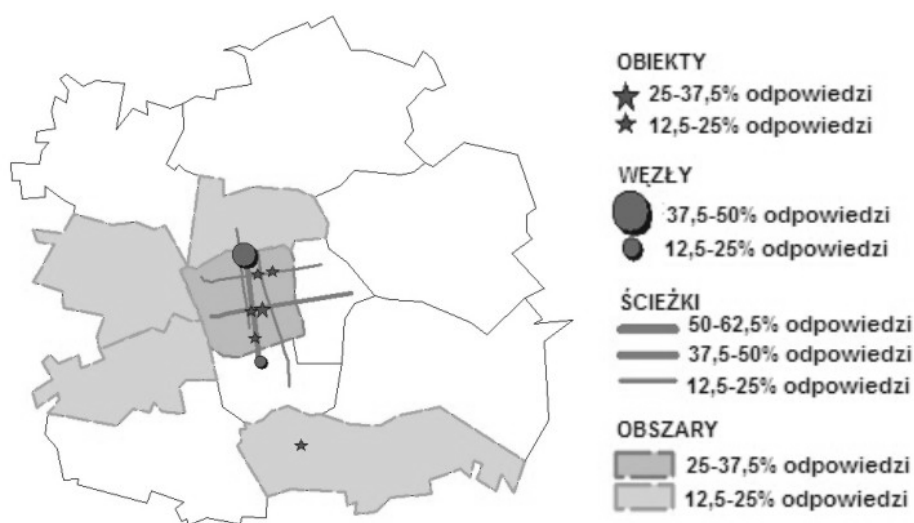
Dla zbadania statystycznej istotności zależności między płcią respondentów a wyobrażeniem przestrzeni Łodzi, analizowanej na podstawie szkiców, wykorzystano współczynnik *chi-kwadrat*¹ jako sprawdzian testu o tej samej nazwie. Metodę tę wybrano przede wszystkim ze względu na jej uniwersalność. Można ją bowiem wykorzystywać do badania zgodności zarówno cech mierzalnych, jak i niemierzalnych. Siłę zależności między badanymi cechami sprawdzono za pomocą współczynnika *T Czuprowa*.

¹ Test *chi-kwadrat* jest miarą rozbieżności między rozkładem zaobserwowanym a hipotetycznym (empirycznym a teoretycznym), a jego wartości zależą od:

- natężenia (siły) związku badanych cech – im większe różnice między liczebnością empiryczną a teoretyczną, tym większa wartość *chi-kwadrat* i tym samym większa zależność między cechami,
- wielkości próby (*chi-kwadrat* liczymy tylko dla dużych prób przy $n > 30$),
- stopnia szczegółowości danych (w każdym polu tabeli powinno być wyróżnione co najmniej 5 jednostek, a więc czasami trzeba łączyć wiersze lub kolumny).

2. Strukturalny aspekt wyobrażeń

Obraz zbiorczy wszystkich elementów wyróżnionych przez Lyncha, które najczęściej pojawiały się w szkicach uzyskanych od respondentów, przedstawiono na poniższych mapach (rys. 1 i 2).

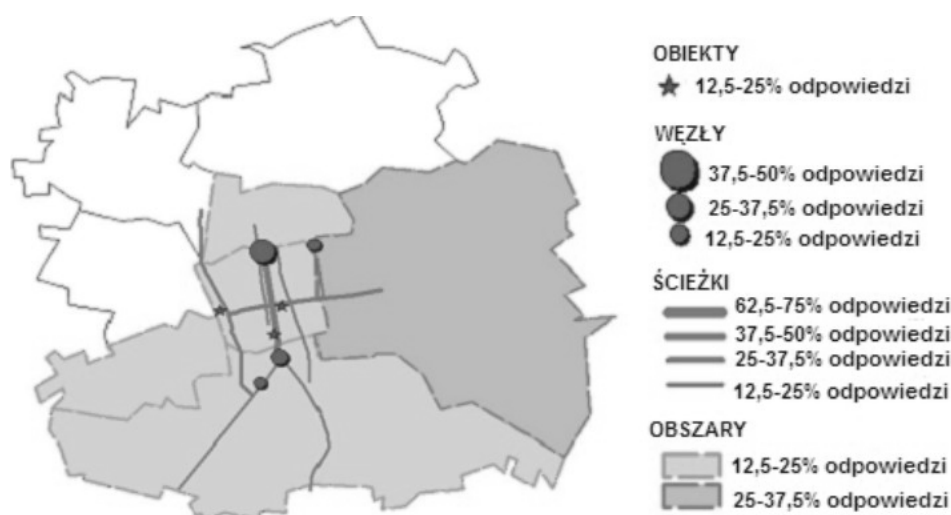
Rys. 1. Struktura wyobrażeń Łodzi kobiet – mapa zbiorcza

Źródło: oprac. własne

Z rozmieszczenia elementów punktowych i liniowych wynika, iż Łódź jest postrzegana przez kobiety poprzez swe centralne części. W obrazie miasta silnie zaznaczają się ulice Piotrkowska i al. Piłsudskiego, na skrzyżowaniu których zlokalizowanych jest obecnie wiele różnorodnych usług ponadmiejskich – zwłaszcza z zakresu handlu, rozrywki czy obsługi firm (m. in. usługi bankowe). Elementy punktowe wyróżniane przez respondentki są położone albo bezpośrednio na wspomnianych ulicach (Galeria Łódzka, Central, Archikatedra), albo w ich pobliżu (Teatr Wielki, Filharmonia). Kobiety rzadko w swoich szkicach wskazywały elementy powierzchniowe, a te które pojawiły się w strukturze wyobrażeń położone były blisko centrum. Peryferyjne obszary miasta pomijano, wyjątek stanowi dzielnica Chojny.

Liczba, rodzaj i rozmieszczenie elementów szkiców mężczyzn różni się znacząco od szkiców kobiet. W obrazie miasta mężczyźni częściej dostrzegali elementy powierzchniowe, kojarzyli i lokalizowali w przestrzeni więcej ulic oraz węzłów, którymi poruszają się częściej niż kobiety, jednak w ich szkicach pojawiało się z kolei mniej punktów orientacyjnych. Podobnie jak w przypadku

kobiet, w obrazie zbiorczym elementów strukturalnego wyobrażenia Łodzi przez mężczyzn, dominujące ulice to Piotrkowska i al. Piłsudskiego.

Rys. 2. Struktura wyobrażeń Łodzi mężczyzn – mapa zbiorcza

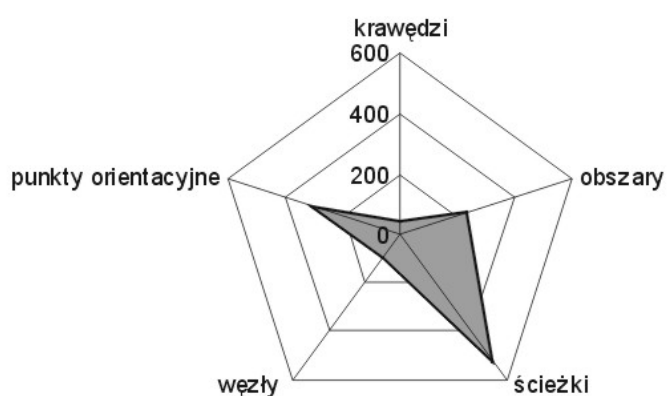
Źródło: oprac. własne

W strukturze szkiców wykonanych przez kobiety dostrzegalna była jedynie niewielka przewaga elementów liniowych nad punktowymi czy powierzchniowymi. Respondentki wyraźnie najszybciej zapamiętywały konkretne obiekty, a dopiero później połączenia między nimi (rys. 3). Nieliczna grupa kobiet rozpatrywała przestrzeń miasta jako pewną całość, co według S. Mordy (2003) przejawia się w powierzchniowych typach szkiców wykonywanych niby z „lotu ptaka”. Wyobrażenia przestrzenne kobiet były najczęściej zdeterminowane przez codzienne podróże wewnątrz miasta oraz miejsce zamieszkania. Wśród szkiców wykonanych przez mężczyzn biorących udział w badaniu, szkice liniowe wyraźnie dominowały nad szkicami typu powierzchniowego.

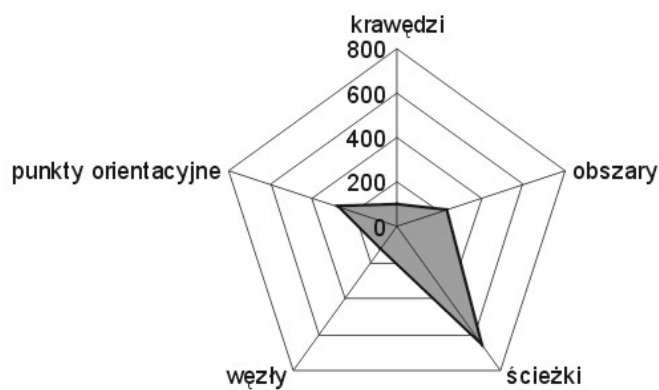
W celu zbadania zależności między płcią respondentów a strukturą szkiców obliczono współczynnik *chi-kwadrat*. Zbudowano tablicę niezależności (tab. 1) oraz przyjęto nieparametryczną hipotezę zerową, iż w badanej populacji nie ma zależności między cechami X i Y – płcią i elementami szkiców². Do weryfikacji powyższych hipotez zastosowano statystykę, której wartość uzyskano ze wzoru:

² H₀; $P(X = x_i, Y = y_j) = P(X = x_i) \cdot P(Y = y_j)$, czyli, cechy X i Y są niezależne oraz H₁; $P(X = x_i, Y = y_j) \neq P(X = x_i) \cdot P(Y = y_j)$, czyli, cechy X i Y są zależne, przy przyjętym poziomie istotności $\alpha = 0,05$.

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^k \frac{(n_{ij} - \hat{n}_{ij})^2}{\hat{n}_{ij}}$$

A

B

Rys. 3. Struktura szkiców według Lyncha: A – kobiety, B – mężczyźni

Źródło: oprac. własne

Wartość obliczonego testu *chi-kwadrat*, wynoszącą 20,47 porównano z wartością krytyczną ($\chi^2 \geq \chi^2_{\alpha}$); $(r - 1)(k - 1)$ odczytaną z tablic rozkładu współczynnika *chi-kwadrat*, która dla liczby stopni swobody równej 4 oraz dla poziomu istotności α równego 0,05, wynosi 9,488. Stwierdzono, że obliczona

wartość sprawdzianu testowego jest większa od wartości krytycznej, co oznacza, iż hipoteza zerowa została sfalsyfikowana, a zależność między dwiema badanymi zmiennymi jest statystycznie istotna³. Dla zbadania siły zależności wykorzystano współczynnik zbieżności *T Czuprowa*⁴, który przyjął wartość $T = 0,22$ i udowodnił, że zależność ta jest istotna statystycznie, ale słaba.

T a b e l a 1

Tablica niezależności elementów szkicu od płci respondentów

Płeć	Elementy szkiców					Razem
	ścieżki	węzły	krawędzie	punkty orientacyjne	obszary	
Kobiety	474	98	42	309	232	1 155
Mężczyźni	656	122	48	282	228	1 336
Razem	1 130	220	90	591	460	2 491

Ź r ó d ł o: oprac. własne.

Analiza wyobrażeń przestrzeni Łodzi mężczyzn uzyskanych w postaci odręcznych szkiców będących odzwierciedleniem wiedzy o strukturze miasta i jej czytelności pozwoliła wnioskować, że mężczyźni postrzegają przestrzeń Łodzi inaczej niż kobiety, dostrzegając w niej więcej zjawisk i procesów, a ich wyobrażenia przybierają bardziej szczegółowy charakter. Dotychczasowe badania nad różnicami w umiejętnościach przestrzennych przedstawicieli różnych płci dostarczają wielu dowodów świadczących o przewadze mężczyzn nad kobietami w rozpoznawaniu kształtów, odwzorowywaniu struktur przestrzennych, zadaniach na orientację, a tłumaczą ją socjalizacją oraz odmienną budową neurofizjologiczną kobiet i mężczyzn. Obie te grupy doświadczają przestrzeni miasta w sposób odmienny w wyniku pełnienia różnych ról społecznych. Kobiety spędzają więcej czasu w domu lub w jego najbliższym otoczeniu, a mężczyźni charakteryzują się większą mobilnością przestrzenną. To dlatego wśród kobiet występowało wiele szkiców o charakterze fragmentarycznym, a mężczyźni podświadomie traktowali miasto jako całość.

³ Jeżeli $\chi^2 \geq \chi^2_{\alpha}$; $(r-1)(k-1)$: H_0 odrzucamy na rzecz hipotezy alternatywnej. Jeżeli $\chi^2 < \chi^2_{\alpha}$; $(r-1)(k-1)$: nie ma podstaw do odrzucenia H_0 o niezależności cech.

$$T = \sqrt{\frac{\chi^2_{\text{obl}}}{n\sqrt{(k-1)(l-1)}}}$$

⁴ Współczynnik *T Czuprowa* obliczono za pomocą wzoru:

3. Symboliczny aspekt wyobrażeń

Nawiązując do badania przeprowadzonego przez D. Francescato i W. Mebane (1973) wśród mieszkańców dwóch włoskich miast Rzymu i Mediolanu, podczas wywiadu kwestionariuszowego zadawano łodzianom pytania otwarte dotyczące skojarzeń, znajomości miasta, pozytywnych i negatywnych zjawisk obecnych w jego strukturze. Podając przykłady określeń typowych dla znanych miast w Polsce czy na świecie, tj. Kraków – „miasto gołębi”, Nowy Jork – „stolica świata”, dano także możliwość wskazania „przydomka” Łodzi, który jednoznacznie określałby charakter miasta. Identyfikacji najważniejszych cech wyróżniających Łódź dokonano zestawiając odpowiedzi respondentów na postawione w kwestionariuszu pytania „Z czym kojarzy się Pani/Panu Łódź?”, „Co pokazał(a)by Pan(i) osobie, która po raz pierwszy jest w Łodzi”.

Odpowiedzi udzielone przez grupę badanych kobiet i mężczyzn były bardzo zróżnicowane, ponieważ nie ograniczono ich liczby. Można jednak wnioskować, że obraz miasta obecny w świadomości obu grup respondentów jest podobny. Podobnie jak kobiety, także mężczyźni wskazywali dwa obiekty – „wizytówki” Łodzi, a były nimi ulica Piotrkowska i Pałac Poznańskiego. Łodzianie nie zapominali o fabrykach, kamienicach czy pałacach pamiętających czasy rozkwitu przemysłu włókienniczego. Mężczyźni wymieniali więcej obiektów charakterystycznych dla Łodzi, a w ich wypowiedziach pojawiały się takie miejsca jak stadiony sportowe, powstała w miejscu dawnego zespołu fabrycznego I. K. Poznańskiego Manufaktura, dworzec Łódź-Kaliska, tereny zieleni i rekreacji.

W dalszej części wywiadu pytano o ludzi związanych z Łodzią. Odpowiedzi obu grup respondentów były podobne, choć tak jak w przypadku obiektów odpowiedzi mężczyzn były bardziej zróżnicowane. Dla co trzeciego łodzianina człowiekiem najbardziej kojarzącym się z Łodzią jest J. Tuwim, który w latach przedwojennych mieszkał tu i tworzył, a dziś przed Urzędem Miasta ma symboliczny pomnik w postaci tzw. Ławeczki Tuwima.

Kobiety zapytane o to, co pokazałyby osobie, która pierwszy raz przebywa w Łodzi, najczęściej wskazywały ulicę Piotrkowską, Pałac Poznańskiego oraz Rezydencję Księża Młyn, zlokalizowaną w pobliżu Parku Źródliska, w którym mieści się łódzka Palmiarnia – także obiekt, którym respondentki gotowe byłyby się pochwalić. Wśród pozostałych łódzkich atrakcji znalazły się Centralne Muzeum Włókiennictwa – jedna z niewielu tego typu placówek w Europie, Muzeum Sztuki z jego bogatą kolekcją dzieł sztuki współczesnej, tereny zieleni i rekreacji, tj. ZOO, Las Łagiewnicki, zabytkowy Cmentarz Stary, a także łódzkie teatry. Mężczyźni o wiele więcej uwagi przywiązywali do atmosfery pubów oraz nocnego życia miasta uważając je za unikatowe i warte pokazania. Wśród zabytkowych nekropolii, które pokazałoby komuś, kto po raz pierwszy

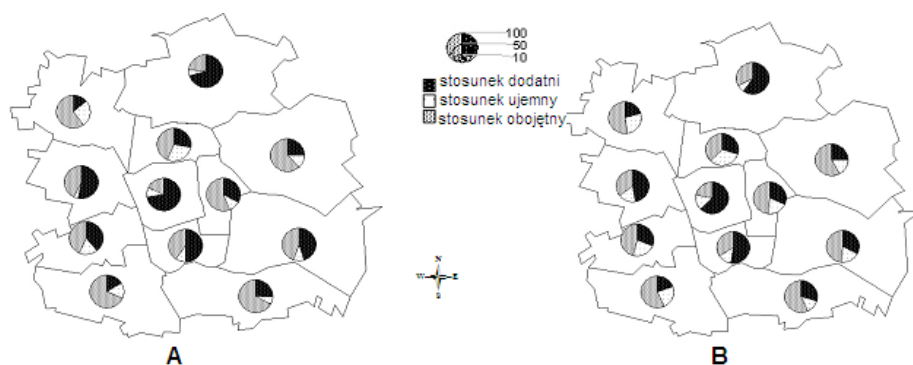
jest w Łodzi, mężczyźni obok Cmentarza Starego wymieniali Cmentarz Żydowski.

Porównując osoby i obiekty, które kojarzą się łodzianom z ich miastem oraz przydomki, które były mu nadawane, by wskazać tożsamość tego miejsca, można dostrzec kilka związków. Łódź kojarzy się przede wszystkim z włókiennictwem – stąd przydomki: „Miasto Włókiennictwa”, „Miasto Fabryk”, „Łódź Robotnicza”, „Miasto Kominów”. Wynika to z historii miasta oraz z elementów jego struktury, które do dziś przypominają o początkach Łodzi Przemysłowej. Gdyby zsumować wszystkie te określenia, które były metaforą miasta o rodowodzie przemysłowym okazałoby się, że co czwarty łodzianin we włókiennictwie upatruje istoty Łodzi. Choć dzieje miasta dawały o sobie znać także w przypadku „Miasta Czterech Kultur”, była to jednocześnie odpowiedź na ważne wydarzenie kulturalne, które na stałe wpisało się już w kalendarz festiwali organizowanych w Łodzi. Ulica Piotrkowska, która pojawiała się jako „wizytówka Łodzi”, stała się podstawą dla określenia „Miasta Jednej Ulicy”, a riksze, które na stałe wpasowały się w krajobraz „Pietryny” spowodowały, że respondentki nazwały je też „Miastem rikszy”. Puby, restauracje i kawiarnie – typowa forma zagospodarowania ulicy Piotrkowskiej i podwórek kamienic przy niej zlokalizowanych, to źródło innego przydomka Łodzi – dużo częściej pojawiającego się w wypowiedziach mężczyzn, tj. „Miasta Pubów”. Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa i Telewizyjna powstała w latach powojennych i wydała kolejne pokolenia sławnych aktorów i reżyserów, z których niektórzy pojawili się jako osoby kojarzone z Łodzią, aleja gwiazd na ulicy Piotrkowskiej, a także organizowany od kilku lat w Łodzi słynny festiwal sztuki operatorskiej „CAMERIMAGE” stoją za nadaniem Łodzi przydomka „Łodzi Filmowej” czy „Hollyłodzi”. Odbiciem najnowszej historii i procesów społeczno-gospodarczych są następujące określenia miasta: „Łódź Bezrobotna”, „Miasto idące w niebyt”, „Zaplecze Warszawy”, „Stolica starości”, „Miasto Aferzystów” czy „Miasto Hipermarketów”. Tym bardziej cieszy fakt pojawiania się opinii świadczących o bardzo pozytywnym stosunku respondentów do miasta, w którym mieszkają, a przede wszystkim jedno określenie – „Ukochane Miasto Moje”.

Reasumując, Łódź w opiniach łodzian to przede wszystkim miasto przemysłu włókienniczego, któremu zawdzięcza ono swój żywiołowy rozwój. Świadczą o tym obiekty architektury przemysłowej oraz wielcy łódzcy fabrykanci wskazywani często jako ci, którzy kojarzą się z miastem. Jednak pojawiają się i takie odpowiedzi, które wskazują na silne zróżnicowanie obecnego charakteru miasta, szukającego swojego nowego postindustrialnego wizerunku. Okazuje się, że Łódź to także stolica polskiej kinematografii, rozrywki, a nawet polski „Nowy Jork”, bo tak jak to amerykańskie miasto, swoje początki zawdzięcza przedstawicielom różnych narodowości.

4. Wartościujący aspekt wyobrażeń. Preferencje mieszkaniowe łódzian

Wartościujący aspekt wyobrażeń to ostatni etap procesów, które towarzyszą codziennemu „odczytywaniu miasta” przez jego mieszkańców. Mimo faktu iż preferencje mieszkaniowe są efektem strukturalnego i symbolicznego aspektu wyobrażeń przestrzennych, to dają one zupełnie inne spojrzenie na miasto niż pierwsze dwa elementy procesu percepcji. Dla uzyskania wartościującego aspektu wyobrażenia przestrzeni Łodzi posłużono się metodą opracowaną przez J. Słódczyka (1984), prosząc respondentów o wskazanie ich stosunku emocjonalnego (dodatniego, ujemnego bądź obojętnego) względem wszystkich dwunastu podanych dzielnic urbanistycznych Łodzi⁵ (rys. 4).

Rys. 4. Stosunek emocjonalny mieszkańców do przestrzeni miasta:

A – kobiety, B – mężczyźni

Źródło: oprac. własne

Kobiety i mężczyźni pozytywnie oceniali podobne obszary. Dobrą oceną cieszą się Radogoszcz-Łagiewniki, Złotno-Zdrowie oraz Śródmieście. W przypadku tych pierwszych dwóch fragmentów przestrzeni Łodzi wyjaśnieniem mogą być walory przyrodnicze tych obszarów, kojarzonych z rozległymi terenami zieleni. Natomiast Śródmieście, dzielnica znana łódzianom najlepiej, pozytywne oceny zawdzięczać może liczным miejscom spotkań towarzyskich, zakupów oraz walorom architektoniczno-urbanistycznym. Najwięcej ocen negatywnych otrzymały Bałuty-Stare Miasto. Wynikać to może z faktu, że dzielnica ta charakteryzuje się najbardziej zdegradowaną zabudową i nasilonymi zjawiskami patologii społecznej. Podobnie oceniona została dzielnica Teofilów-Żabieniec, która jest dzielnicą z założenia przemysłową, powstałą w dobie

⁵ Wobec nieaktualnego już podziału miasta na pięć dzielnic administracyjnych badania były prowadzone według dzielnic urbanistycznych wyznaczonych przez K. Karskiego wraz z zespołem (1990).

realnego socjalizmu, w epoce osiedli „wielkiej płyty”, które – choć dla tysięcy ulokowanych w nich ludzi miały być symbolem nowoczesności i awansu cywilizacyjnego – w istocie były próbą budownictwa kolektywistycznego, niestaranego, o niskich standardach i walorach symbolicznych.

Wśród mężczyzn widoczna jest tendencja ostrego podziału przestrzeni – wskazywania fragmentów wyraźnie dobrych/pozytywnych i złych/negatywnych. Mężczyźni lepiej znają przestrzeń miasta, spoglądają na nią z tzw. lotu ptaka, co zostało udowodnione przy okazji omawiania strukturalnego podejścia badania wyobrażeń. Jednostki, względem których kobiety wykazują obojętność, są najczęściej jednostkami mało przez nie poznanymi, na temat których zakres i rodzaj posiadanych informacji respondentek jest niewielki.

Preferencje mieszkaniowe łódzian badano wykorzystując metodę opracowaną przez Goulda. Biorąc pod uwagę jej krytykę dokonaną przez H. Liburę (1983)⁶, zrezygnowano z konieczności oceniania przez ankietowanych wszystkich miejsc w mieście, co w oryginalnej metodzie proponował jej autor. Nie zmuszano zatem do klasyfikacji „obszarów środka”, prosząc tylko o podanie tych, w stosunku do których respondenci mają najsilniejsze lub najsłabsze preferencje mieszkaniowe.

W kwestionariuszu proszono kobiety i mężczyzn o podanie w kolejności trzech części miasta, w których chcieliby mieszkać oraz trzech, w których nie chcieliby mieszkać. Po zagregowaniu uzyskanych danych poprzez zsumowanie rang dla każdej dzielnicy dokonano ich standaryzacji według wzoru:

$$R' = \left[\frac{\left(\frac{1}{R} - \frac{1}{R_{\max}} \right)}{\left(\frac{1}{R_{\min}} - \frac{1}{R_{\max}} \right)} \right] \cdot 100$$

gdzie:

R' – wartość wskaźnika preferencji dla miejsca R ,

R – suma rang dla danego miejsca,

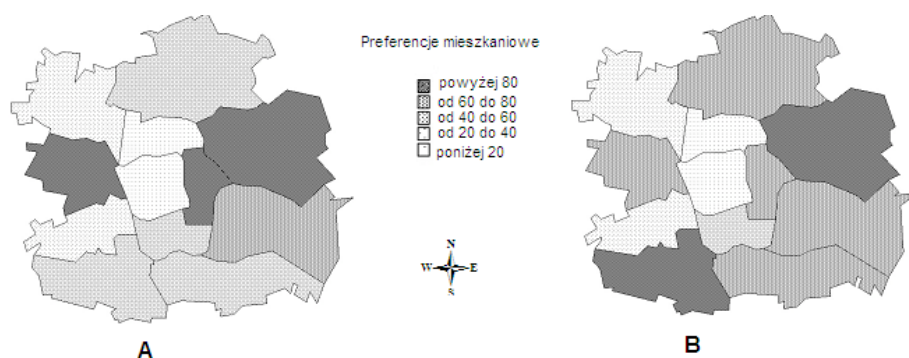
$R_{\min}$ – najniższa suma rang przypisana danemu miejscu,

$R_{\max}$ – najwyższa suma rang przypisana danemu miejscu.

W ten sposób uzyskano rangi w skali od 0 do 100, gdzie wartość 0 odpowiada najmniej atrakcyjnej pod względem mieszkaniowym jednostce, a 100 jednostce najbardziej pożądanej pod tym względem. Tak otrzymane wyniki

⁶ Według tej autorki w metodzie badań Goulda największe zastrzeżenia budzi przedstawienie za pomocą izolinii zjawiska o charakterze nieciągłym oraz dawanie respondentom do rangowania listy kilkunastu czy nawet kilkudziesięciu regionów, podczas gdy zgodnie z akceptowanym w psychologii poglądem G. M i l l e r a (1956), człowiek jest w stanie operować na raz jedynie 7 ± 2 bodźcami.

preferencji mieszkaniowych zinterpretowano graficznie w postaci kartogramów (rys. 5).

Rys. 5. Preferencje mieszkaniowe łodzian: A – kobiety, B – mężczyźni

Źródło: oprac. własne

Uzyskany rozkład preferencji mieszkaniowych przedstawicieli obu płci, prezentowany na powyższych mapach, wskazuje na pewne ogólne prawidłowości. Zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn strefa najniższej atrakcyjności układa się w centralnej części miasta i obejmuje Śródmieście i Bałuty-Stare Miasto. Ciekawy wydaje się fakt, że w przypadku wartościującego aspektu wyobrażeń analizowanego wcześniej obie wspomniane tutaj jednostki uzyskały diametralnie różne oceny. O ile Śródmieście zyskuje pozytywne opinie jako miejsce spotkań towarzyskich, czy szeroko pojętej rozrywki, o tyle w przypadku funkcji mieszkaniowej, ze względu na starą i nie modernizowaną infrastrukturę, staje się obszarem wysoce niepożądanym. Niezależnie od płci respondentów, wraz ze wzrostem odległości od centrum miasta wzrasta atrakcyjność poszczególnych fragmentów jego przestrzeni. Taki wynik jest potwierdzeniem wcześniejszych analiz prowadzonych w Łodzi (Mordwa, 2003), a także w innych miastach Polski. Na podstawie badań prowadzonych na Dolnym Śląsku, E. Bański (1976) wysunął tezę, iż dzielnice peryferyjne zyskują zwolenników wśród mieszkańców miast dużych z racji ich większych walorów mieszkalnych niż dzielnice centralne. W każdym przypadku obszary oceniane najwyżej pozostają w dużym rozproszeniu, te uznane za negatywne są zaś skoncentrowane. Według K. Wejcherta (1993) konieczność swobodnego „oddechu” przy odbiorze przestrzeni staje się coraz bardziej potrzebna. Autor porównuje przestrzeń miejską z ilustrowaną książką, w której strony nie są całkiem zadrukowane. O takiej książce mówi się potocznie, że jest w niej „wiele powietrza”. Jej oglądanie jest przyjemne, a czytelnik nie doznaje uczucia przymusu, które pojawia się, gdy strony są całkowicie pokryte drobnym tekstem. Fragmenty miasta, które ukształtowane są

tak, że jest w nich „wiele powietrza” są cennymi i lepiej ocenianymi przez mieszkańców Łodzi elementami przestrzeni miejskiej:

Ludzie chcieliby żyć w miastach pięknych, o cechach indywidualnych, stanowiących sumę znaków przemawiających bogatym językiem architektury, dostarczającej doznań estetycznych, a jednocześnie i funkcjonalnych, sprawnych technicznie (W e j c h e r t, 1993).

Na strukturę wyobrażeń przestrzeni Łodzi zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn zdecydowany wpływ ma centralna część miasta, najlepiej przez respondentów znana, przemawiająca najbardziej bogatym językiem symboli. Ten sam fragment przestrzeni stanowi jednocześnie najmniej preferowany pod względem mieszkaniowym obszar dla respondentów obu płci. W trakcie prowadzonych badań udowodniono istnienie dysproporcji przestrzennych w granicach Łodzi i wyodrębnienie się w nim dzielnic upatrywanych jako „lepsze” – o większych walorach mieszkaniowych i „gorsze” – o niskiej atrakcyjności. Na podział ten wpływ miały te same czynniki, które oddziaływały na strukturalny aspekt wyobrażeń, a więc:

- czynniki przestrzenne, w tym: wartości urbanistyczno-architektoniczne, zagospodarowanie określonej przestrzeni, jej funkcje, źródła i poziom wiedzy o niej,

- czynniki indywidualne, które charakteryzowały każdego respondenta.

Zauważono także wpływ innych czynników. Największy wpływ na atrakcyjność dzielnic pod względem mieszkaniowym miała lokalizacja – odległość od centrum miasta i warunki mieszkaniowe – zwłaszcza wiek i standard budynków oraz stan zagospodarowania nieruchomości, w tym obecność terenów zieleni. W ocenie poszczególnych fragmentów przestrzeni Łodzi między kobietami i mężczyznami nie zarysowuje się aż tyle różnic, co w przypadku wyobrażeń o charakterze strukturalnym. Większość respondentów chciałaby mieszkać w strefie peryferyjnej miasta, która jednocześnie byłaby dobrze skomunikowana z jego centrum.

5. Podsumowanie

Z przeprowadzonych badań wynika, że struktura przestrzeni Łodzi, zwłaszcza jej centralnych części, jest czytelna i łatwa do zapamiętania dla mieszkańców, co świadczy o jej dobrym zorganizowaniu. Niestety, regularność układu urbanistycznego śródmieścia pozostaje w wyraźnym kontraście w stosunku do pozostałych części miasta, których elementy potrafili odwzorować tylko mężczyźni. Niektóre powierzchniowe fragmenty miasta, nazwane przez Lyncha „obszarami”, w ogóle nie istnieją w świadomości mieszkańców Łodzi. Dotyczy to przede wszystkim socrealistycznych osiedli

mieszkaniowych i wskazuje na fakt, że nie odznaczają się one w swej strukturze żadnym wyraźnym elementem, nie mają właściwego tylko sobie charakteru, który odróżniłby je od pozostałych jednostek.

Mało czytelne są granice miasta i jego połączenie z ośrodkami sąsiednimi. Tylko mężczyźni wskazują na takie arterie jak: al. Włókniarzy, ul. Pabianicka, ul. Rzgowska, ul. Kopcińskiego, które łączą północne i południowe części miasta. Wyraźnie rysuje się jedno główne połączenie wschód–zachód, którego funkcję pełni według respondentów al. Piłsudskiego. Z analizy obrazu zbiorczego struktury wyobrażeń przestrzeni Łodzi wynika, że istnieje bardzo silna potrzeba budowy obwodnicy miasta, która wyznaczyłaby jego granice i pozwoliła na zaistnienie obszarów peryferyjnych w świadomości mieszkańców. Z zestawienia wyników badań percepcji Łodzi i innych miast na świecie wynika jednak, że struktura przestrzenna Łodzi ma dużą przewagę nad innymi ośrodkami i w porównaniu z nimi jest dość przejrzysta i czytelna.

W dotychczasowych badaniach symbolicznego aspektu wyobrażeń przestrzennych przeprowadzanych w innych miastach Polski główną, a zarazem najczęściej pojawiającą się kategorią skojarzeń były zwykle miejsca o szczególnych wartościach kulturowych: miejsca zabytkowe, obiekty historyczne, miejsca symboliczne i o unikalnych wartościach architektonicznych (Szurłat, 2006). Główny wyróżnik w świadomości mieszkańców Łodzi stanowi ulica Piotrkowska. Niewielki udział w skojarzeniach mają te związane z miejscami o wartościach kulturowych, zabytkowych, historycznych. Wydaje się zatem istotne, by w przyszłości w budowaniu tożsamości miasta wykorzystywać oś urbanistyczną jaką jest ulica Piotrkowska, podkreślać jej walory architektoniczno-urbanistyczne, doprowadzić do renowacji podwórek, które w obecnej chwili stanowią kontrast dla kamienic frontowych, a w przyszłości – dobrze zagospodarowane – mogłyby przyciągać nie tylko mieszkańców Łodzi, ale i turystów.

Inną ważną dominantę percepcyjną Łodzi stanowią pełnione w przeszłości funkcje przemysłowe. Łódź, zwana często „polskim Manchesterem”, dzięki zabytkom przemysłowym wpisanym w centralne części swojej przestrzeni, wyróżnia się spośród najważniejszych ośrodków miejskich w Polsce. Wydaje się, że warto wykorzystać ten cenny walor urbanistyczny nadając dawnym fabrykom nowe funkcje, co pozwoli kształtować nowoczesne, wielofunkcyjne miasto postindustrialne. Z dotychczasowych badań wynika, że mieszkańcy bardzo dobrze oceniają najnowsze inwestycje tego typu, m. in. Manufakturę oraz plany przekształcenia dawnych zakładów K. W. Scheiblera w mieszkania o wysokim standardzie.

Analiza poszczególnych etapów procesów percepcji Łodzi przez kobiety i mężczyzn pozwoliła wysunąć wniosek, iż płeć wpływa znacząco na subiektywny obraz miasta. Udowodniono także, że najlepiej znana mieszkańcom centralna część miasta, przemawiająca najbardziej bogatym językiem symboli,

jest jednocześnie fragmentem przestrzeni najmniej preferowanym pod względem mieszkaniowym.

LITERATURA

- B a g i ń s k i E., 1976, *Walory mieszkalne centralnych dzielnic miasta w stosunku do innych dzielnic*, „Miasto” [PWE, Warszawa], nr 12, s. 22–24.
- B a r t n i c k a M., 1991, *Spoleczna percepcja stanu zagospodarowania przestrzennego Warszawy*, [w:] *Studia z geografii społecznej*, red. Z. Rykiel, „Dokumentacja Geograficzna”, nr 3–4, s. 29–41.
- D o w n s R. M., 1970, *Geographic space and perception: past approaches and future prospects*, „Progress in Geography”, No 2.
- F r a n c e s c a t o D., M e b a n e W., 1973, *How citizens view two great cities: Milan and Rome*, „Image and Environment”, R. M. Downs, D. Stea, (red.), Chicago.
- G o u l d P., W h i t e R., 1974, *Mental Maps*, Penguin, Harmondsworth.
- K a r s k i K., P i e t r z a k J., K o z i e j L., 1990, *Podział obszaru Łodzi – propozycja podziału na główne struktury funkcjonalno-przestrzenne*, maszynopis, Biuro Programowania i Projektowania Rozwoju Łodzi, Łódź.
- L i b u r a H., 1983, *Aspekty kartograficzne map wyobraźniowych*, „Polski Przegląd Kartograficzny”, t. 15, nr 3, s. 126–131.
- L y n c h K., 1960, *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge.
- M i l l e r G., 1956, *The magical number seven plus or minus two: some limits on our capacity for processing information*, „The Psychological Review”, No 63, s. 81–97.
- M o r d w a S., 2003, *Percepcja miast Polski Środkowej*, Wyd. UŁ, Łódź.
- P o c k o c k D., H u d s o n R., 1978, *Images of the Urban Environment*, Macmillan, London.
- R u s s e l J. A., W a r d L. M., 1982, *Environmental psychology*, „Annual Review of Psychology”, No 33.
- S ł o d c z y k J., 1984, *Mapy mentalne i ich zastosowanie w badaniach geograficznych*, „Czasopismo Geograficzne”, nr 55, s. 73–87.
- S z k u r ł a t E., 2006, *Miasto w świadomości młodzieży. Stereotypowy obraz Łodzi*, „Kronika miasta Łodzi”, nr 1, s. 107–120.
- T u a n Y. F., 1987, *Przestrzeń i miejsce*, PIW, Warszawa.
- W a l m s l e y D. J., L e w i s G. J., 1997, *Geografia człowieka, podejścia behawioralne*, PWN, Warszawa.
- W e j c h e r t K., 1993, *Przestrzeń wokół nas*, Wydawnictwo Fibak Noma Press, Warszawa.

THE IMAGE OF THE URBAN ENVIRONMENT OF ŁÓDŹ BY WOMEN AND MEN

The opinion about the existence of the difference between the real – objective world and its subjective image created in the human mind has a long lasting tradition. It is commonly believed that the image of the environment has a strong influence on the people's spatial behaviour. Setting about to design a city's space it might be worth to know in what way the city's particular fragments are reflected in the inhabitants' conscious. Research in this field may considerably facilitate the formation of the environment in the way to make the inhabitants satisfied to the highest degree.

The article presents the image of the city of Łódź by women and men obtained from the research conducted between the year 2004 and 2006. The image of the city is understood as a subjective picture of urban environment which may be recalled to mind by our imagination (Walmsley, Lewis, 1997) however the image's significance is wider as it highlights the whole knowledge, experience, feelings and spatial preferences of an individual that relates to the inhabited environment. In the article, the presented image of Łódź obtained within the study carried with a group of 100 women and 100 men is treated as a dependent variable. The sex of the respondents acknowledged as the independent variable is to explain the assumed differences in the city's image recalled by the mind of both women and men.

Presented research included all stages of urban environment perception that is: the image of the city's physical structure, its valorization and the spatial preferences. The structure of cognitive maps received from respondents was analyzed with the use of the elements outlined by Lynch (1960). Valorization of the urban environment of the city of Łódź was carried out in virtue of Słodczyk's method (1984) and the spatial preferences of the city's inhabitants were investigated with the use of the method proposed by Gould (1974).

The analysis of particular images of the urban environment of the city of Łódź by women and men made it possible to put forward two conclusions. First of all the sex has a considerable influence on the subjective reflection of a city. Second of all, the city center – the best remembered as appealing to the richest language of symbols is at the same time the least preferred fragment of the city's space considering the housing factor.

Mgr Paulina Tobiasz-Lis
Katedra Gospodarki Przestrzennej i Planowania Przestrzennego UŁ